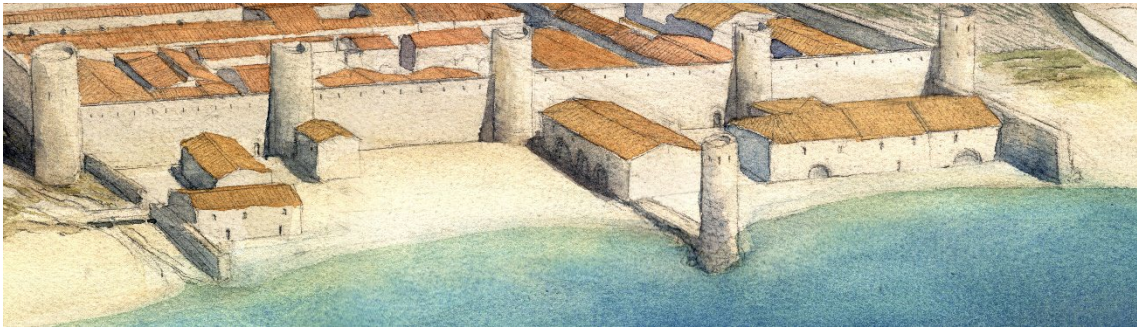

**IX SEMINARI INTERNACIONAL D'ARQUEOLOGIA
MEDIEVAL I MODERNA**

**IX INTERNATIONAL SEMINAR ON MEDIEVAL AND POST-
MEDIEVAL ARCHAEOLOGY**

**LA DESIGUALTAT EN ÈPOCA
TARDOANTIGA I MEDIEVAL. EMPREMTA
ARQUEOLÒGICA D'UN PROBLEMA
ESTRUCTURAL**

**INEQUALITY IN LATE ANTIQUITY AND THE
MIDDLE AGES. ARCHAEOLOGICAL TRACES
OF A STRUCTURAL PROBLEM**

PROGRAMA DEL SEMINARI

SEMINAR PROGRAMME

Comitè Científic/ Scientific Committee

-Alexandra Chavarria Arnau(Università degli Studi di Padova)

-Pere Gelabert Xirinachs (University of Vienna)

-Jorge Morin de Pablos (AUDEMA)

-Julia Sarabia Bautista (Universidad de Alicante)

Direcció / Management

- **Marc Bouzas Sabater** (Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic-Universitat de Girona)

Coordinació / Coordination

- **Lluís Palahí Grimal** (Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic-Universitat de Girona)

Secretaria / Secretariat

- Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic-Universitat de Girona
+34 676522597
cat.rosesarqueologia@udg.edu

Inscripció / Registration

El seminari és gratuït per autors i assistents prèvia inscripció al correu de l'organització (indicant els dies d'assistència)

cat.rosesarqueologia@udg.edu

The seminar is free of charge for authors and attendees upon registration at the organisation's e-mail address (Indicating the days of presence).

cat.rosesarqueologia@udg.edu

PROGRAMA DEL SEMINARI

SEMINAR PROGRAMME

DIJOURS 8/THURSDAY 8

9:00-9:30 Arribada participants / *Arrival*

9:30-9:45 Obertura seminari / *Opening seminar*

9:45-10:45 Ponència inaugural / *Inaugural conference*

- Alexandra Chavarria, Pere Gelabert: *Social genomics in Late Antique and Early-Medieval Societies. A combined archeo-genomic approach to inequality in northern Italy.*

10:45-11:15 Pausa cafè / *Coffee Break*

11:15-13:15 Sesión 1 / *Session 1*

- Daniel Montiel Valadez; Juan Jesús Pedregosa Pareja: *La desigual distribución espacial del cristianismo en la Depresión del Genil (Granada) entre Roma y el Islam: causas y evolución temporal (ss. IV-VIII).*
- Raquel Bujalance Silva; Arturo García-López; Marina Piña Moreno; Iván Soto Cardesín: *Transformación del paisaje, explotación de la tierra y dinámicas de poder en el entorno del castillo medieval de Socovos.*
- Marc Ferrer Fernández: *De la plana a la muntanya: aportacions de l'anàlisi d'àrees de captació al Baix Montseny (segles IX-XI).*
- Fabio Giovannini: *Costruire la disuguaglianza. Castelli, torri e spazi domestici nella Toscana orientale tra XII e XIV secolo.*
- Mattia Francesco Antonio Cantatore, Simone Balossino, Maria Canova: *Geografia urbana della disuguaglianza nella Piacenza bassomedievale: edilizia, topografia e inventari di beni.*
- Debat / *Discussion*

13:15-14:45 Dinar / *Lunch*

14:45-16:45 Sesión 2 / *Session 2*

- Ettore Bianchi, Aurora Cagnana: *Genoa from Egalitarian Community to an Oligarchic City (7th-12th Centuries).*

- Raquel Bujalance Silva: *La materialización de la desigualdad en la ciudad andalusí: estructuración socioeconómica y paisaje urbano en el sureste peninsular.*
- Jose Luis Menéndez Fueyo, Joaquín Pina Mira: *La domus domini de la Poble de Ifach (Calp, Alicante). Arquitecturas del poder feudal en el área meridional del Reino medieval de Valencia (ss. XIII-XIV).*
- Jaume Oliver Bruy: *Superar la irregularitat a través del domini. L'aigua i els molins dins la xarxa aristocràtica dels Centelles (Sud d'Osona-Montseny, segles XI-XII).*
- Silvana Rapuano: *L'architettura del potere e l'edilizia del borgo: tecniche costruttive, cultura materiale e disuguaglianza sociale in alcuni contesti castellani della Campania interna.*
- Debat / [Discussion](#)

16:45-17:15 Pausa cafè/ [Coffee break](#)

17:15-19:00 Sessió 3/ [Session 3](#)

- Marcel Pujol i Hamelink: *Les tripulacions dels vaixells a l'Edat Mitjana: una societat jerarquitzada.*
- Laura de Castellet: *La banda sonora de la desigualtat social medieval.*
- Rosa Fiorillo, Maria Chiara Pizza: *Inequality in the management, production and redistribution of animal Resources between the Norman and angevin periods.*
- Elvis Mallorquí: *El cortal de Bellestar i l'ascens social dels mercaders de Castelló d'Empúries als volts del 1300.*
- Marco Muresu: *L'uso della lingua greca nella Sardegna bizantina. Tracce archeologiche, storiche e culturali di una (apparente) disuguaglianza.*
- Debat [Discussion](#)

DIVENDRES 9/ FRIDAY 9

8:30-9:00 Arribada participants / [Arrival](#)

09:00-11:00 Sessió 4/ [Session 4](#)

- Joan J. Menchon Bes: *Mors omnibus instat. Espais funeraris, diferències de classe i religió a Tàrraco i el seu territori, segles I-XIV.*
- Ana Costa Solé; Neus Coromina Bujons; David Vivó Codina: *Vida i mort a l'antic fundus de la vil·la de Pla de l'Horta. Contrastos durant la tardo antiguitat.*
- Jorge Morín de Pablos, Rafael Barroso Cabrera, Isabel Sánchez Ramos, Markel Berganza, Víctor Pérez-Galán, Alejandro García, Verónica Estaca Gómez: *El enclave arqueológico del Salmoral -Parla- (Comunidad de Madrid). La "invisibilidad" en el registro arqueológico de los contingentes populares de las primeras migraciones peninsulares: suevos, vándalos y alanos.*

- Adrià Cubo Córdoba, Jordi Morera Camprubí, Tatiana Piza Ruiz: *La desigualtat social al món rural d'època visigòtica al Camp de Tarragona: el cas de Vilardida (Vila-rodona-Montferri, Alt Camp)*.
- Stefano Roascio i Elena Dellu: *Una sepultura anomala dalla Villa di Sette Bassi a Roma*.
- Debat [Discussion](#)

11:00-11:30 Pausa cafè/ [Coffee break](#)

11:30-14:15 Sesión 5 / [Session 5](#)

- Rubén de la Fuente-Seoane, Ariadna Nieto Espinet, Karen Fortuny Mendo, Josep Maria Macias Solé: *Mobilitat humana, espai funerari i desigualtat social a El Bovalar (Seròs, Lleida): primeres dades isotòpiques (87Sr/86Sr) en un nucli rural d'època visigòtica*.
- Maria Eulalia Subirà, Rubén de la Fuente-Seoane, Péir Cots, Clàudia Gomes: *Mode de viure d'una població de muntanya del s. IX-X. La necròpolis de deth Harò (Garòs, Naut Aran)*.
- Neus Coromina Bujons, Marc Bouzas Sabater, Lluís Palahí Grimal: *Arqueologia de la desigualtat: l'al·letament d'infants a través de l'anàlisi isotòpica al vicus baix imperial de Roses*.
- Brunella Bruno: *La mortalità infantile nei cimiteri altomedievali in Italia meridionale: un approccio di genere*.
- Anna Bini, Aurora Campus, Giulia Ginatempo, Marco Milanese: *Inequality Written in Bones: A Bioarchaeological Perspective on Medieval Sardinia*.
- Paola Orechioni: *I cimiteri come specchio delle disuguaglianze. Nuove prospettive dai contesti funerari bassomedievali italiani*.
- Jaume Badias Mata, Josep Gallart Fernández, Joan J. Menchon Bes: *Oficis, noms, heràldica i professió religiosa a les esteles medievals catalanes. Una aproximació*.
- Debat / [Discussion](#)

14:15 Dinar / [Lunch](#)

PÒSTERS/POSTER

- Paolo Mighetto, Alessandra Randazzo: *Reconstructing the Invisible: Archaeological Perspectives on Urban Stratification and Inequality in Norman Mileto (Calabria, Italy)*.
- Cristina Camacho Cruz: *Vivir en un arrabal omeya cordobés: evidencias de estratificación social en el parcelario domestico*.
- Ettore Bianchi: *Il disastro del Norico Romano e l'Età dell'Oro per i contadini (430-823 d.C.)*.

RESUMS/ABSTRACTS

DIJOUS 8/THURSDAY 8

9:45-10:45 Ponència inaugural / *Inaugural conference*

Social genomics in Late Antique and Early-Medieval Societies. A combined archeo-genomic approach to inequity in northern Italy.

Alexandra Chavarria*, Pere Gelabert**

*Dipartimento dei Beni Culturali-Università degli Studi di Padova. **Universitat de Vienna

The transition from Late Antiquity to the Early Middle Ages (3rd-8th centuries CE) was a transformative period in European history, marked by climate instability, political and economical crises, and the arrival of new populations. Northern Italy, a strategic corridor linking Central Europe, the Po plain, and the Mediterranean, became a focal point of these transformations, involving Goths, Lombards, Avars, Byzantine troops, merchants, and slaves. While previous research has largely focused on elites through monumental burials, grave goods, and ancient DNA, the impact of these transitions on peasants, slaves, and the urban poor remains poorly understood. The Genomics of Early Medieval Societies (GEMS) project aims of generating a comprehensive bioarchaeological and genomic dataset to assess ancestry, kinship, diet, health, and living conditions across both privileged and unprivileged groups. The objective is to understand how the end of the Roman Empire and the settlement of foreign groups reshape local populations. By centering neglected lower classes, this study illuminates social structure, inequality, and genetic diversity, while expanding the genomic record for Early Medieval Northern Italy.

11:15-13:15 Sesión 1 / *Session 1*

La desigual distribución espacial del cristianismo en la Depresión del Genil (Granada) entre Roma y el Islam: causas y evolución temporal (ss. IV-VIII).

Daniel Montiel Valadez, Juan Jesús Pedregosa Pareja

Universidad de Granada

Una recopilación de los indicios sobre comunidades cristianas (ss. IV-VIII) en el oeste de la actual provincia de Granada muestra una marcada desigualdad en su distribución espacial. La amplia mayoría de noticias, tanto documentales como arqueológicas —conocidas hasta el momento—, ubican la presencia cristiana mayoritariamente en la franja norte de la Depresión del Genil. Esta desigual distribución de la cristianización se aprecia desde época temprana y parece incrementarse con el paso del tiempo. Espacialmente, existe una pronunciada diferencia nort-sur y una clara distinción entre la zona oriental, marcada por la presencia de la sede episcopal

de Eliberri, y el sector noroccidental (Los Montes), de geografía más abrupta y caracterizado desde el siglo VI por poblamiento de altura y disperso. En la presente comunicación ahondamos en las posibles causas de esta desigualdad, en su evolución temporal tardoantigua hasta la llegada del Islam y en el posible papel de las iglesias como vertebradoras del territorio de estudio.

Transformación del paisaje, explotación de la tierra y dinámicas de poder en el entorno del castillo medieval de Socovos

Raquel Bujalance Silva*; Arturo García-López**; Marina Piña Moreno***; Iván Soto Cardesín****

*Instituto Universitario de Investigación en Arqueología y Patrimonio Histórico (INAPH);

Instituto de Arqueología de Mérida (CSIC - Junta de Extremadura); *Arqueóloga Profesional; ****Arqueólogo Profesional

El castillo de Socovos constituye un caso de estudio privilegiado para analizar las dinámicas de poder y desigualdad en los espacios de frontera del sureste peninsular entre época andalusí y bajomedieval. Situado en una posición estratégica dentro de la Sierra de Segura, el enclave actuó como centro de control administrativo, fiscal y militar sobre una extensa red de asentamientos dedicados principalmente a la explotación agropecuaria del territorio. A partir del análisis combinado del registro arqueológico y las fuentes escritas, esta comunicación examina cómo los cambios políticos y administrativos entre los siglos XII y XVI influyeron en la configuración de un paisaje jerarquizado. En este contexto, se presta especial atención al papel desempeñado por las comunidades andalusíes y, posteriormente, mudéjares, cuya actividad productiva constituyó la base económica que sustentó el funcionamiento de la fortaleza y de las estructuras de poder asociadas.

De la plana a la muntanya: aportacions de l'anàlisi d'àrees de captació al Baix Montseny (segles IX-XI).

Marc Ferrer Fernández

Universitat de Barcelona

Grup de Investigació Consolidat en Estudis Medievals d'Art, Historia, Paleografia i Arqueologia (MAHPA), i de l'Institut de Recerca en Cultures Medievals (IRCVI)

Aquesta comunicació examina l'Anàlisi d'Àrees de Captació mitjançant Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG) per aprofundir en les dinàmiques de desigualtat i estratificació territorial al Baix Montseny al segle XI.

La metodologia combina l'anàlisi de recursos humans, hídrics i agraris amb algorismes de cost-distància per identificar patrons d'explotació diferenciats. Els resultats revelen una clara jerarquització del territori: determinats assentaments controlen i centralitzen les àrees de major productivitat, mentre que altres comunitats queden marginades en espais de menor rendiment o major cost d'accés.

Finalment, es discuteixen les limitacions del mètode en contextos medievals, incidint en la necessitat d'integrar variables socioculturals i el problema de l'actualisme. En conclusió, la recerca demostra com l'arqueologia del paisatge local esdevé una eina clau per resseguir l'empremta de la institucionalització de la desigualtat i la dependència territorial en el món rural medieval.

Costruire la disuguaglianza. Castelli, torri e spazi domestici nella Toscana orientale tra XII e XIV secolo

Fabio Giovannini

Instituto de Historia (IH) – Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Madrid

Il contributo propone una lettura archeologica della disuguaglianza nei contesti rurali della Toscana orientale fra XII e XIV secolo. Attraverso il confronto tra castelli, torri, architetture civili e spazi domestici, con particolare attenzione al caso di Montecchio Vesponi e alla Val di Chiana aretina, si indaga il rapporto tra costruito, organizzazione degli abitati e accesso alle risorse. L'architettura non viene assunta soltanto come esito materiale di funzioni difensive o residenziali, ma come forma di espressione e negoziazione dei rapporti sociali. Dalla qualità delle murature alla posizione degli edifici, fino all'articolazione degli ambienti abitativi e agli oggetti restituiti dai contesti domestici, le evidenze archeologiche permettono di osservare come poteri signorili e comunali, in dialogo o in conflitto con le comunità locali, abbiano contribuito a definire forme di distinzione, dipendenza, inclusione ed esclusione. La disuguaglianza viene così interpretata come processo storico inscritto nella materialità dell'abitare.

Geografia urbana della disuguaglianza nella Piacenza bassomedievale: edilizia, topografia e inventari di beni

Mattia Francesco Antonio Cantatore, Simone Balossino, Maria Canova

Geografia urbana della disuguaglianza nella Piacenza bassomedievale: edilizia, topografia e inventari di beni

Il contributo affronta il tema della disuguaglianza sociale nella Piacenza bassomedievale, importante centro urbano dell'Italia settentrionale, attraverso l'integrazione di dati archeologici, architettonici e documentari, combinando la mappatura degli elevati medievali

conservati e della topografia urbana con alcuni inventari di beni del XIV secolo. Tali fonti consentono di ricostruire la quantità e la qualità dei beni mobili posseduti da individui e nuclei familiari appartenenti a differenti contesti socioeconomici. Attraverso il confronto tra ricchezza documentata, localizzazione degli immobili e caratteristiche degli edifici, si indaga le modalità con cui le disuguaglianze sociali ed economiche si riflettevano nella topografia cittadina. Particolare attenzione sarà dedicata alla distribuzione degli ospitali e delle strutture assistenziali, spesso unici indicatori utili per individuare le fasce più povere della popolazione, generalmente poco visibili dalle fonti materiali. Il contributo vuole, dunque, evidenziare le potenzialità dell'integrazione tra fonti scritte, topografia ed edilizia storica per la ricostruzione delle forme della disuguaglianza urbana nel tardo Medioevo.

14:45-16:45 Sesión 2 / Session 2

Genoa from Egalitarian Community to an Oligarchic City (7th-12th Centuries)

Ettore Bianchi*, Aurora Cagnana**

*Istituto Internazionale di Studi Liguri, ** Soprintendenza ABAP della Liguria

Everybody knows that Genoa was a prominent Maritime Republic of medieval Italy; nevertheless, its successful trajectory in history is affected by a deep gap concerning the Early Middle Ages, namely the span of time between 643 and 1099 CE. Since the Tyrrhenian seaport had been a major administrative center and a terminal for supply lines within the Eastern Roman Empire, the collapse of Byzantine order had, conversely, a harsh impact on the local economy and society.

Despite the fact that written sources about it are very few and too fragmentary, archaeology provides more consistent information, showing that the urban landscape underwent dramatic degradation: while no monumental building — a material sign of power or money — was further erected or even simply restored, the ground became scattered with small wooden houses, rough gardens, cultivated plots, and even family burials. Thus, the Genoese waterfront resembled a sort of egalitarian rural village.

Such a severe crisis came to an end only after 956 CE, when the King of Italy confirmed an extraordinary legal status for Genoa: the former municipality had the right to claim full independence from any royal or ecclesiastical authority it disliked; moreover, its governance was assigned to a group of minor noblemen and armed merchants or, better said, a gang of fierce pirates.

The new oligarchy was deeply engaged in fighting the Muslims overseas as well as in trading globally with them. Both robbery and commerce granted huge wealth to the same oligarchs, who began attracting into Genoa crowds of craftsmen, workers, servants, and every kind of foreign supporter from outside.

In order to highlight their excellence in front of the common people and to compete with one another, the self called Boni Homines and their partners promoted an architecture of prestige, including fine stone houses, large transport facilities, and beautiful churches. Particularly, the layout of Genoa was transformed by numerous high domestic towers, built as imitations of true feudal castles abroad.

Meanwhile, the lower classes continued to live in poor houses, often flammable ones, which the archaeological record cannot always detect.

La materialización de la desigualdad en la ciudad andalusí: estructuración socioeconómica y paisaje urbano en el sureste peninsular.

Raquel Bujalance Silva

Instituto Universitario de Investigación en Arqueología y Patrimonio Histórico (INAPH)

Las desigualdades sociales y económicas desempeñaron un papel fundamental en la configuración de las ciudades de al-Andalus. A partir del estudio de diversos núcleos urbanos del sureste peninsular, esta comunicación examina cómo dichas diferencias se materializaron en el paisaje urbano mediante la distribución, funcionalidad y características de los distintos espacios que conformaron la ciudad. A través del análisis combinado del registro arqueológico y las fuentes escritas, se aborda la jerarquización social, la desigualdad económica y la marginalidad urbana, así como su reflejo en la evolución del tejido urbano entre los siglos X y XIII. Se prestará especial atención a las relaciones entre los centros de poder, los barrios asociados a distintos grupos sociales, las áreas productivas y los principales focos de intercambio económico, tanto en el ámbito urbano como periurbano. De este modo, se propone una lectura de la ciudad andalusí como un espacio donde las desigualdades sociales quedaron inscritas en la propia organización del paisaje urbano.

La domus domini de la Pobla de Ifach (Calp, Alicante). Arquitecturas del poder feudal en el área meridional del Reino medieval de Valencia (ss. XIII-XIV).

Jose Luis Menéndez Fueyo, Joaquín Pina Mira

MARQ Museo Arqueológico de Alicante

La Pobla de Ifach es una pobla nova fundada en los inicios de la conquista feudal por el almirante Ruggiero di Lauria con apoyo de la Corona de Aragón. Las investigaciones que venimos realizando desde hace 20 años en el yacimiento han permitido documentar un gran edificio del poder feudal que hemos denominado domus domini, que servía como espacio de gestión y control del castrum de Calp durante la época feudal. La presente comunicación tiene por objeto presentar este edificio, su cultura material y mostrar paralelos en el territorio valenciano sobre este singular edificio.

Superar la irregularitat a través del domini. L'aigua i els molins dins la xarxa aristocràtica dels Centelles (Sud d'Osona-Montseny, segles XI-XII).

Jaume Oliver Bruy

Universitat Autònoma de Barcelona

L'aigua i els molins foren objectiu prioritari en la formació del domini senyorial dels Centelles als segles XI i XII. La documentació escrita i el treball de camp mostren que l'accés a aquests recursos cercava cursos d'aigua més abundants i, sobretot, més regulars que al nucli del domini, que proporcionessin estabilitat en el control de l'energia, l'explotació dels ginyes i la percepció de rendes.

L'assoliment d'aquests objectius tingué un impacte en la consolidació de la xarxa aristocràtica pròpia dels Centelles, ja que, mentre llur domini era objecte de transaccions, reforçava les solidaritats senyorials, consolidava patrimonis i generava noves nissagues.

Finalment, a partir del treball de camp es presenta una proposta de reconstitució dels sistemes hidràulics dels Centelles a Vallcàrquera (Montseny), que mostra les dimensions reals dels espais documentats i, així mateix, mostra els molins com una hidràulica pagesa dominada pels feudals que cal distingir, també arqueològicament, d'una hidràulica pròpiament feudal.

L'architettura del potere e l'edilizia del borgo: tecniche costruttive, cultura materiale e disuguaglianza sociale in alcuni contesti castellani della Campania interna.

Silvana Rapuano

Dipartimento di Lettere e Beni Culturali, Università della Campania "L. Vanvitelli"

An analysis of residential buildings in villages situated in the vicinity of certain castles in the Campania hinterland offers a unique insight into the dynamics of social stratification in the Middle Ages. By comparing the architecture of power (fortresses, palaces, keep etc.) with the popular architecture of the villages, the study highlights how socio-economic inequalities were reflected in living spaces. An analysis of building materials, the organisation of interior spaces, construction techniques and the material cultural artefacts found in village dwellings enables us to reconstruct the daily lives of the lower classes and their relationship of dependence on the feudal lords. The spatial organisation of the settlements reveals a clear hierarchy: the grandeur of the lord's residence stands in stark contrast to the frugality and overcrowding of the living spaces of ordinary people. The integrated approach combining landscape archaeology and architectural archaeology enables us to reinterpret fortified settlements not only as a defensive phenomenon, but as a structural tool for asserting and manifesting inequality.

Les tripulacions dels vaixells a l'Edat Mitjana: una societat jerarquitzada.

Marcel Pujol i Hamelink

Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya

La tripulació d'una embarcació, sigui de pesca, de comerç o de guerra, és el reflexe de la societat medieval, on es visualitza clarament el paper que juga cadascun des del punt de vista de la seva funció, coneixement, experiència i origen. Aquesta microsocietat que conviu en un espai relativament petit, també es divideix segons el lloc del vaixell on viu, treballa i pot accedir. La documentació escrita, així com la iconogràfica i l'arqueològica evidencien aquesta jerarquització i compartimentació de les tripulacions medievals.

La banda sonora de la desigualtat social medieval.

Laura de Castellet

Universitat de Barcelona, Apémutam

La desigualtat entre grups socials i el seu accés als recursos també es va deixar manifestar en la comunicació sonora i en l'expressió musical tardo-antiga i alt-medieval. L'aristocràcia civil i eclesiàstica, i progressivament l'elit burgesa que n'imitava la vida material, tenia accés a materials costosos o a procediments que derivaven a artesans especialitzats, de campanes de bronze a cordes metàl·liques de llautó o d'or o un orgue elaborat per un enginyer, mentre el gruix de la població va desenvolupar el seu enginy en l'expressió musical a partir de materials i eines del seu entorn, especialment de la ramaderia: banyes, vísceres, ossos -que es mostraran a la comunicació. El context material també va generar unes sonoritats en espais adequats, com edificis amb una acústica determinada, contraposada a l'adaptació d'una sonoritat a l'aire lliure.

Inequality in the management, production and redistribution of animal Resources between the Norman and angevin periods.

Rosa Fiorillo , Maria Chiara Pizza

University of Salerno

This contribution aims to address the issue of inequality in medieval society through the zooarchaeological study of animal husbandry strategies and the exploitation of animal resources. Moving beyond an interpretation limited to differences in food consumption associated with social rank, the analysis of faunal remains makes it possible to investigate broader forms of access to, control over and management of economic resources.

The main case study is represented by the castle of Ariano Irpino (AV), occupied between the 11th and 13th centuries, whose preliminary data are compared with those from the castles of Montella (AV) and Lagopesole (PZ), as well as from the governmental palace of the site of Montescaglioso (MT). Attention will be focused on taxonomic composition of the assemblages, slaughter profiles, anatomical representation, the presence of domestic and wild species, and indicators of secondary animal exploitation.

The different functions of these sites- defensive, residential, administrative or seigneurial- together with the environmental and economic conditions of the surrounding territories, may have led to different systems of livestock procurement and management.

From this perspective, the food and productive practices documented within the castle contexts are not considered merely as expressions of taste or aristocratic status, but as possible indicators of broader dynamics of resource control, labour organisation and social inequality.

The aim is therefore to evaluate to what extent zooarchaeology can contribute to the reconstruction of internal economic hierarchies within the medieval landscapes of Southern Italy, highlighting the relationship between seigneurial power, animal exploitation and differential access to resources.

El cortal de Bellestar i l'ascens social dels mercaders de Castelló d'Empúries als volts del 1300.

Elvis Mallorquí

Centre d'Estudis Selvatans - Universitat Oberta de Catalunya

Des de la fi del segle XIII el castellaní Guillem Escarrer, fill de mercaders, cònsol de la vila i procurador del comte d'Empúries, va aprofitar la proximitat a la família reial d'Aragó per ascendir ràpidament en l'escala social: va esdevenir batlle general de Catalunya i senyor de Cassà de la Selva i, de manera temporal, d'altres castells gironins. Gràcies a les seves habilitats mercantils i capacitat financera, va participar en la batalla del Cap d'Orlando de Sicília el 1299, en la croada d'Almeria del 1309 i, després de fer d'ambaixador del rei Jaume II, va contractar una companyia d'empordanesos per intervenir a Itàlia a les ordres del rei Robert de Nàpols. Mentrestant, a Castelló d'Empúries va adquirir el cortal de Bellestar, dedicat inicialment a la ramaderia, per convertir-la, a través de la inversió en canals i recs, en una rendible explotació agrària a la plana inundable de la Muga. A més, la casa disposava d'una part residencial que ell i la seva família van ocupar quan eren a Castelló d'Empúries.

L'uso della lingua greca nella Sardegna bizantina. Tracce archeologiche, storiche e culturali di una (apparente) disuguaglianza.

Marco Muresu

L'uso della lingua greca nella Sardegna bizantina costituisce un indicatore privilegiato di dinamiche culturali e sociali differenziate. Attraverso l'analisi integrata di fonti archeologiche, epigrafiche, storiche e artistiche, il contributo esamina la distribuzione e le funzioni del greco nei diversi contesti insulari, in relazione alla più ampia diffusione mediterranea dell'idioma quale attributo istituzionale dell'Impero. L'evidenza ha a lungo suggerito una fruizione selettiva della lingua, concentrata negli ambiti del potere pubblico, ecclesiastico e, più in generale, delle élite, a fronte della più ampia persistenza del latino, soprattutto in contesti rurali. Studi recenti indicano tuttavia un radicamento del greco più profondo di quanto tradizionalmente ritenuto, contribuendo a ridefinire il quadro interpretativo e le sue implicazioni in termini di disuguaglianza socioculturale. Il contributo si propone di fare il punto su tali acquisizioni, offrendo una rilettura complessiva del fenomeno.

DIVENDRES 9/ FRIDAY 9

09:00-11:00 Sessió 4/ *Session 4*

Mors omnibus instat. Espais funeraris, diferències de classe i religió a Tàrraco i el seu territori, segles I-XIV.

Joan J. Menchon Bes,

Ajuntament de Tarragona

L'arqueologia de la mort ofereix un seguit de dades de gran interès que ens acosten a la realitat del món dels vius, però no de forma lineal. Per començar l'antropologia física que ens aporta dades d'alt interès sobre edat, sexe, activitat, malalties dels difunts, seguit de la tipologia i arquitectura funerària, la topografia sepulcral i els aspectes de tipus religiós a partir dels signes ofrenes etc.

Amb aquesta comunicació ens volem atansar a aquests aspectes a la ciutat i territori de Tàrraco amb una perspectiva àmplia, entre època imperial i baix medieval, tot oferint un seguit d'aspectes generals per al seu enquadrament.

Vida i mort a l'antic fundus de la vil·la de Pla de l'Horta. Contrastos durant la tardo antiguitat.

Ana Costa Solé, Neus Coromina Bujons, David Vivó Codina

Lahap- Universitat de Girona

L'abandó de la vil·la romana de Pla de l'Horta al segle V com a espai residencial i productiu no va suposar l'oblit ni la pèrdua del que havia estat el seu fundus. En contextos que ens traslladen al segle VI i en endavant, localitzem evidències d'una posterior ocupació de la propietat, aquest cop amb unes evidències clares d'una gran desigualtat a nivell social i econòmic. La seva presència i condicions de vida contrasten de manera colpidora amb els enterraments localitzats a la necròpolis situada vers el nord i associada a la comunitat visigoda que es va establir en aquest territori en cronologies molt primerenques. Les tipologies de tombes, curiosament, no ens mostren grans diferències socials, però els aixovars i la ordenació i separació dels enterraments, ens indiquen una clara desigualtat social en el que va ser fundus d'una vil·la romana, ara a mans d'una nova comunitat, part de la qual -la més privilegiada- no sabem on residia però sí on s'enterrava.

El enclave arqueològic del Salmoral -Parla- (Comunitat de Madrid). La “invisibilitat” en el registre arqueològic de los contingents populars de las primeras migracions peninsulars: suevos, vàndalos y alanos.

Jorge Morín de Pablos*, **Rafael Barroso Cabrera,, ***Isabel Sánchez Ramos, *Markel Berganza, *Víctor Pérez-Galán, Alejandro García, ****Verónica Estaca Gómez

*Departament de Arqueologia de Audema, ** Investigador Independent,*** Universitat Pablo de Olavide, Sevilla, **** Universitat Complutense de Madrid

Los trabajos arqueológicos desarrollados en el enclave tardoantiguo del Salmoral ha permitido localizar un hábitat ganadero con cabañas rehundidas; pozos y estructuras negativas -silos, hornos, etc.-, así como una necrópolis de “cuevas artificiales” con enterramientos norte/sur y complejos rituales funerarios con animales -cerdo; perro, caballo...-. Este tipo de mecánicas son habituales en el registro arqueológico de los contingentes populares “bárbaros” en centro Europa. Sin embargo, son inexistentes en el registro arqueológico peninsular, aunque se habían detectado en los años de los 90 del pasado siglo XX -Tinto Juan de la Cruz; Villa del Val...-. Esta ausencia se debe a una “invisibilidad” debida a múltiples factores, como la preeminencia del estudio de los espacios funerarios de las elites; la adscripción al contingente popular más numeroso -visigodos-, etc. Una revisión crítica de los espacios excavados en los últimos 40 años, y que se hayan publicado, permite definir las mecánicas de asentamiento de estas oleadas migratorias en el Centro Peninsular -vándalos, alanos y visigodos-, a pesar de lo efímero de la estancia de alguno de estos contingentes. Finalmente, también es posible rastrear la integración de estos contingentes populares más reducidos en otros grupos más amplios.

La desigualtat social al món rural d'època visigòtica al Camp de Tarragona: el cas de Vilardida (Vila-rodona-Montferri, Alt Camp).

Adrià Cubo Córdoba, Jordi Morera Camprubí, Tatiana Piza Ruiz

Arqueòdelgs.cat

L'estudi del registre funerari del jaciment de Vilardida aporta dades clau per reconstruir l'estructura social de les poblacions rurals d'època visigòtica. L'assentament destaca per la coexistència de dues realitats funeràries oposades: una necrópolis ben organitzada i un conjunt d'inhumacions disperses per diferents zones de l'assentament, algunes sense cap mena de tractament funerari. En aquest segon grup, les anàlisis revelen una incidència més elevada de marcadors d'estrès fisiològic, deficiències nutricionals i patologies esquelètiques absents a l'àrea cementirial. L'estudi bioarqueològic integral permet contrastar les condicions de vida d'ambdós grups de població, mentre que l'aplicació d'una bateria de datacions per carboni 14 n'ha permès afinar la cronologia. Alhora, l'estudi genòmic en casos concrets amplia la informació biològica disponible. En termes generals, Vilardida constitueix un cas d'estudi magnífic per analitzar la complexitat i desigualtats de la societat rural a inicis de l'Alta Edat Mitjana.

Una sepultura anormala dalla Villa di Sette Bassi a Roma

Stefano Roascio* i Elena Dellú**

* Ministero della Cultura, Parco Archeologico Appia Antica Roma, ** Ministero della Cultura, Istituto Centrale del Restauro

Le recenti attività di scavo e riqualificazione che hanno interessato il complesso di Sette Bassi, una poderosa villa medio imperiale nel suburbio di Roma, hanno permesso di mettere in evidenza una particolare struttura tombale a muretto che, partendo dall'alto, risultava coperta da tegole murate con malta, che coprivano una colata di calcestruzzo molto compatta, che a sua volta sormontava una ultima copertura in tegole. L'asportazione di questa particolare copertura ha permesso di individuare i resti scheletrici di una giovane donna deposti in modo anormale. Si tratta infatti di una sepultura prona e addirittura, in una fase di scheletrizzazione già avvenuta, separata intenzionalmente all'altezza del bacino. Le indagini antropologiche hanno messo in evidenza come la donna soffrisse di una grave patologia, forse contagiosa. Le peculiari modalità di trattazione del corpo indicano pertanto una chiara azione profilattica nei confronti di un corpo ritenuto pericoloso ed impuro.

11:30-14:15 Sesión 5 / Session 5

Mobilitat humana, espai funerari i desigualtat social a El Bovalar (Seròs, Lleida): primeres dades isotòpiques ($87\text{Sr}/86\text{Sr}$) en un nucli rural d'època visigòtica.

Rubén de la Fuente-Seoane*, Ariadna Nieto Espinet**, Karen Fortuny Mendo***, Josep Maria Macias Solé***

*Universitat Autònoma de Barcelona (RdIFS), **Universitat de Lleida (ANE), ***Institut Català d'Arqueologia Clàssica (KFM i JMMS)

El Bovalar (Seròs, Lleida), ocupat entre els segles VI i VIII, constitueix un dels conjunts tardoantics més singulars de l'interior nord-est peninsular. L'assentament, destruït per un incendi entre el 711/723, conserva la basílica, una necròpolis i diversos espais d'hàbitat, producció i emmagatzematge. Aquesta complexitat ha alimentat un debat encara obert sobre la seva interpretació (monestir, poblat o assentament eclesiàstic), essent un jaciment clau per estudiar la reorganització del poblament rural i les comunitats cristianes d'època visigòtica.

Aquesta comunicació presenta els primers resultats de l'anàlisi isotòpica d'estronci ($87\text{Sr}/86\text{Sr}$) en l'esmalt humà de 8 individus de la necròpolis d'El Bovalar, procedents d'enterraments situats tant a l'interior com a l'exterior de la basílica. La comparació amb el senyal local d'estronci permet avaluar si la distribució dels enterraments es relaciona amb diferències d'origen geogràfic o patrons de mobilitat territorial. Els resultats aporten noves dades sobre l'organització social de la comunitat i la naturalesa d'aquest nucli rural visigòtic.

Mode de viure d'una població de muntanya del s. IX-X. La necròpolis de deth Harò (Garòs, Naut Aran).

Maria Eulalia Subirà*/**, Rubén de la Fuente-Seoane**, Péir Cots***, Clàudia Gomes****

* Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), **Unitat d'Antropologia Biològica, Dpt., BABVE, Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), ***Arenòsi, Gestió de Patrimoni Cultural S.L., ****Dpt. Medicina Legal, Psiquiatria y Patología, Universidad Complutense de Madrid (UCM)

L'excavació de la necròpolis de deth Harò (Naut Aran, Val d'Aran) va documentar 22 tombes d'enterraments individuals i primaris, datades entre 1030± 35 BP - 1125 ± 35 BP. L'estudi antropològic mostra una població relativament jove formada per 14 individus de sexe masculí i 8 de femení, relativament alts respecte sèries contemporànies.

L'estudi de les patologies i els marcadors ocupacionals evidencia un vincle estret amb la ramaderia, amb patologies pròpies d'aquestes poblacions, com la brucel·losi. Aquests resultats es reforcen amb les anàlisis isotòpiques de $\delta^{13}\text{C}$ i $\delta^{15}\text{N}$, que indiquen una dieta terrestre en la qual hi abundaven els aliments d'origen animal, amb clara tendència cap a la carnívora i sense diferències significatives entre sexes. La presència abundant de càlcul i les dades dentals reforcen coherentment aquesta interpretació, oferint una imatge consistent del mode de vida d'aquesta comunitat pirinenca altmedieval.

Arqueologia de la desigualtat: l'al·letament d'infants a través de l'anàlisi isotòpica al vicus baix imperial de Roses.

Marc Bouzas Sabater*, Neus Coromina Bujons**, Lluís Palahí Grimal*

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic-Universitat de Girona; **LAHAP-Universitat de Girona,

L'excavació d'un conjunt de tombes d'àmfores amb més de vint individus infantils a la necròpolis associada a la cella memoriae del vicus de Roses ha permès desenvolupar un estudi que aporta dades inèdites sobre l'al·letament dels infants en època romana. Es tracta d'un cementiri ben datat, tant tipològicament, a partir de l'estudi de les àmfores, com mitjançant les datacions radiocarbòniques dels infants enterrats, i s'emmarca entre mitjan segle IV i inicis del segle V.

Aquestes condicions el converteixen en un context òptim per estudiar els valors isotòpics del $\delta^{15}\text{N}$ i del $\delta^{13}\text{C}$ dels diferents individus i poder aprofundir, entre d'altres qüestions, en l'al·letament dels infants: fins a quina edat eren al·letats? Ho eren tots de la mateixa manera? Coincideixen les dades arqueològiques amb les procedents de les fonts clàssiques?

Aquest treball s'enfoca des de la perspectiva de la desigualtat historiogràfica, ja que la temàtica tractada apareix infrarepresentada en el discurs històric i arqueològic. Així, es pretén aportar un cas d'estudi que pugui servir com a comparativa per a futurs treballs sobre aquesta qüestió.

La mortalità infantile nei cimiteri altomedievali in Italia meridionale: un approccio di genere.

Brunella Bruno,

Dipartimento di Beni Culturali - Università del Salento

Il contributo intende indagare le disuguaglianze di genere tra maschi e femmine nelle sepolture infantili attraverso l'analisi degli oggetti dell'abbigliamento e di ornamento personale rinvenuti nei contesti funerari di età altomedievale in Italia meridionale.

Inequality Written in Bones: A Bioarchaeological Perspective on Medieval Sardinia.

Anna Bini, Aurora Campus, Giulia Ginatempo, Marco Milanese

University of Sassari- Department of History, Human Sciences and Education

Bioarchaeological investigation of cemetery contexts often reveals inequalities in the treatment of the buried individuals within the same community, as well as differences in lifestyle and health status affecting those individuals during their lifetime.

Drawing on taphonomic data from four medieval burial areas in northern Sardinia (Alghero Lo Quarter, Geridu, Muros, and Sant'Antioco di Bisarcio), and integrating physical anthropological and paleopathological analyses of all skeletal remains recovered, this study highlights differences documented both within and between human groups.

Variation in funerary treatment reflects factors such as epidemic events affecting the community or family-based traditions, while differences in pathocenosis across groups are linked to distinct subsistence economies and dwelling environments. Taken together, these findings demonstrate a marked bioarchaeological inequality on a chronological and topographical basis, even within a geographically restricted area such as northern Sardinia.

I cimiteri come specchio delle disuguaglianze. Nuove prospettive dai contesti funerari bassomedievali italiani.

Paola Orechioni

RTDb, Università di Roma Tor Vergata

Negli ultimi decenni l'archeologia funeraria medievale ha conosciuto un notevole sviluppo, contribuendo in maniera significativa alla ricostruzione delle dinamiche sociali, economiche e culturali delle comunità del passato. Tuttavia, l'attenzione della ricerca si è concentrata prevalentemente sui contesti tardoantichi e altomedievali, mentre i cimiteri bassomedievali rimangono ancora oggi scarsamente rappresentati nel dibattito scientifico, soprattutto in Italia, dove mancano studi di sintesi e confronti su larga scala dedicati alle comunità dei secoli XII-XV.

Lungi dall'essere semplici luoghi di sepoltura, i contesti funerari costituiscono un osservatorio privilegiato per indagare le molteplici forme di disuguaglianza che caratterizzavano le società medievali. Attraverso una riflessione sui principali cimiteri italiani bassomedievali, il contributo discuterà il potenziale dei dati archeologici, bioantropologici e demografici per ricostruire dinamiche di inclusione ed esclusione, differenze di genere, status sociale, salute, mobilità e accesso alle risorse, evidenziando il ruolo centrale dell'archeologia funeraria nello studio delle disuguaglianze medievali.

Oficis, noms, heràldica i professió religiosa a les esteles medievals catalanes. Una aproximació.

Jaume Badias Mata*, Josep Gallart Fernández**, Joan J. Menchon Bes***

*JB Opcions Culturals, **Generalitat de Catalunya, arqueòleg territorial Lleida, ***Ajuntament de Tarragona

Les esteles funeràries, especialment les de tipus discoidal són senyals de sepultura que es troben als cementiris medievals i post medievals arreu del continent europeu. En el cas de Catalunya es daten a partir del segle XII i si bé son majoritàriament medievals, també hi ha casos de peces d'època moderna i contemporània.

Bàsicament estarien marcant enterraments a vincular amb grups familiars on si bé hi ha casos vinculats a la noblesa, també hi ha persones vinculades als oficis medievals, i d'altres que no es poden identificar de manera satisfactòria.

L'epigrafia, els signes d'ofici i heràldica il·luminen en aquest sentit. La seva vinculació amb els fossars medievals en els quals hi ha altres sistemes d'enterraments -vasos, osseres, sarcòfags- en diverses ubicacions, ens poden indicar el posicionament social dels grups enterrats. Fins i tot elements decoratius i epigràfics poden indicar professió religiosa, cas dels musulmans, o confondre com podrien indicar les estrelles de 6 puntes.

Amb aquesta comunicació es vol fer una aproximació al tema, amb exemples de conjunts d'esteles especialment de les comarques de Lleida i Tarragona.

PÒSTERS/POSTER

Reconstructing the Invisible: Archaeological Perspectives on Urban Stratification and Inequality in Norman Mileto (Calabria, Italy)

Paolo Mighetto*, Alessandra Randazzo**

* Director of the Medieval Archaeological Park of Ancient Mileto, Superintendence for Archaeology, Fine Arts and Landscape for the Metropolitan City of Reggio Calabria and the Province of Vibo Valentia, **Independent Researcher

The urban topography of ancient Mileto (Calabria), capital of the Norman County of Roger I, is largely invisible today due to the earthquakes of 1659 and 1783, which left only the monumental remains of the Cathedral and the Abbey of the Holy Trinity (SS. Trinità). This paper presents the research design for upcoming excavations and geophysical surveys aimed at reconstructing lost urban spaces. The study investigates the contrast between the pre-existing Arab-Byzantine settlement and the later monumental reconfiguration imposed by the Norman court. Using non-invasive methodologies, it seeks to map spatial segregation between elite-controlled areas and vanished working-class neighborhoods. Mileto thus provides a key case study for exploring how medieval urban planning materialized and structured social inequalities through spatial organization.

Vivir en un arrabal omeya cordobés: evidencias de estratificación social en el parcelario domestico.

Cristina Camacho Cruz

Universidad de Granada

La investigación sobre espacios urbanos y domésticos andalusíes ha tenido un fuerte impulso en las últimas décadas. La lectura diacrónica de estos espacios ha permitido definir su génesis, evolución y caracterización desde la óptica del proceso de islamización que tiene lugar en ellos. En el caso cordobés las múltiples actuaciones arqueológicas en amplios sectores de arrabales occidentales de época califal omeya, y la documentación de un número elevado de unidades domésticas identificadas con el reconocido modelo arquitectónico de “casa-patio” permite, no solo su análisis en un contexto urbano concreto, un arrabal, sino su estudio comparativo desde diversos prismas. Se trata de un modelo homogéneo desde el punto de vista arquitectónico pero heterogéneo desde otras muchas variables, entre otras la relacionada con la variedad socioeconómica y cultural de la sociedad urbana andalusí. Recogeremos en nuestro póster las evidencias de esa heterogeneidad en las variables en relación con el parcelario en que se insertan, tamaño, distribución y número de crujías y estancias, y edificación más o menos depurada de las mismas.

Il disastro del Norico Romano e l'Età dell'Oro per i contadini (430-823 d.C.).

Ettore Bianchi

Istituto Internazionale di Studi Liguri

«Noricum» was an important district of the Roman Empire, covering the alpine regions of present day Austria, Slovenia and North-eastern Italy. The territory was renowned for its mining resources—salt, iron, precious metals—as well as for abundant waters, pastures and forests. These natural advantages had allowed the country an intense economic growth, whose profits and rent had concentrated in only a dozen cities, like «Virunum», «Celeia», «Teurnia», «Aguntum», «Iuvaum» and a few others. Such prosperity had been possible thanks to cheap labour force, offered by crowds of weak miners, tenants and slaves; however, the flow of revenues stopped when recurrent epidemic diseases and a «Little Ice Age» caused a painful man power shortage. Most workers refused doing too hard or badly paid jobs; thus, social conflicts inside «Noricum» gradually increased. A breaking point was reached in 430-431 CE, when an armed uprising of «Nori» took place, followed soon by the criminal activity of fierce brigands called «Scamarae». The unrest across mountains and valleys lasted until the ruling classes were put on flight and their urban centers destroyed, like Archaeology confirms. After 550 CE the term «Noricum» itself disappeared, supplanted by that of «Great Carnia» or «Carantania»: an epithet which did both remember the fame of the «Carni, » pre roman inhabitants of the Eastern Alps, and reflect the proud posture of the free highlanders actually living up there. By the way, after 590 CE, these Carantanians supported the advent of several tribes of Slavs; probably in order to better repel the nearby Franks, who conversely protected every sort of land lords and merchants: here the career of Prince Samo, from 623 to 658 CE, must be resumed. Anyway, the Celto slavic partnership was the foundation of a resilient «Chieftdom of Carantania», which preserved its administrative autonomy until the Carolingian Era and beyond that.